
7

СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА ОБЪЕКТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Н.В. Кісіль, канд. сільськогосп. наук, заст. директора

*Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ЛІТЕРАТУРНИМИ ТВОРАМИ НАУКОВОГО ХАРАКТЕРУ

Розглянуто загальні методичні підходи до проведення експертних досліджень у сфері інтелектуальної власності, пов'язаних з літературними творами наукового характеру

З метою розширення міжнародного культурного обміну, становлення цивілізованого ринку інтелектуальної власності 31 травня 1995 року Україна приєдналася до Паризького акта Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Відповідно до вищезазначеної конвенції [1] країни, до яких застосовується Конвенція, утворюють Союз для охорони прав авторів на їх літературні і художні твори. При цьому, як вказано у статті 2 [1], “термін *“літературні і художні твори”* охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені, як-то: книги, брошури та інші письмові твори...”. У статті 8 Закону України “Про авторське право та суміжні права” [2], зокрема, зазначено: “об’єктами авторського права є твори в галузі літератури, науки і мистецтва, а саме: літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо)”.

Відповідно до статті 5 Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [3], “вчений при здійсненні наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності *зобов’язаний*: не завдавати шкоди здоров’ю людини, її життю та довкіллю; додержуватися етичних норм наукового співтовариства, *поважати право на інтелектуальну власність”*”.

Між тим, на практиці спостерігаються не поодинокі випадки неправомірного використання творів наукового характеру. Найчастіше справи про захист авторських прав на наукові твори розглядаються у цивільному процесі. Слід відмітити, що останнім часом спостерігається тенденція до посилення уваги правоохоронних та контролюючих органів до якості виконання науково-дослідних робіт, зокрема, до наявності фактів використання у роботах, що створюються за рахунок коштів державного бюджету, недобросовісних запозичень з раніше створених наукових праць. Для з'ясування обставин, які мають істотне значення для справи і потребують спеціальних знань, призначається судова експертиза.

На сьогоднішній день загальні рекомендації проведення експертних досліджень літературних творів викладені у Методиці проведення судових експертиз літературних творів [4], що внесена до Реєстру методик судових експертиз Міністерства юстиції України. В той самий час дослідження, які проведені при підготовці цієї методики, а також наявна експертна практика показали, що у зв'язку з тим, що твори науки за своєю сутністю істотно відрізняються від творів художньої літератури і мистецтва, такий специфічний об'єкт експертних досліджень вимагає розробки окремих методичних підходів до вирішення певних експертних завдань.

У даній статті запропоновано підходи, які дозволяють встановити факт використання наукового твору, що, виходячи з аналізу експертної практики, є основним завданням судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, об'єктом якої є літературні твори наукового характеру.

Враховуючи природу вищезазначених творів, на вирішення експертизи у сфері інтелектуальної власності можуть бути поставлені питання щодо використання певного твору одним з таких способів: відтворення (повне чи часткове); переклад; внесення змін (анотація, адаптація, інша переробка твору); включення твору як складової частини до збірників, енциклопедій тощо.

Питання щодо використання певного наукового твору, що ставляться на вирішення експерта, можуть бути сформульовані наступним чином:

- Чи мало місце відтворення літературного твору наукового характеру (*назва твору 1*) або його частини, що має самостійне значення, при створенні твору (*назва твору 2*)?
- Чи є твір (*назва твору 1*) переробкою твору (*назва твору 2*)? Якщо так, чи має ця переробка творчій характер?

- Чи є твір (*назва твору 1*) перекладом твору (*назва твору 2*)? Якщо так, чи має цей переклад творчий характер?
- Чи включено твір (*назва твору 1*) як складову частину до збірника, енциклопедії тощо (*назва твору 2*)?
- Чи містить у собі об'єкт дослідження (або його частина, яка може використовуватися самостійно) ознаки об'єкта авторського права згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?

Найчастіше перед судовим експертом ставиться завдання щодо встановлення факту використання твору через його відтворення.

У Законі [2] термін “відтворення” вживається у наступному значенні: “*відтворення* — виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку може зчитувати комп'ютер”.

У Глосарії термінів з авторського права і суміжних прав Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) [5] вищезазначений термін визначено наступним чином: “*відтворення твору* — виготовлення одного або більше примірників твору або значної його частини в будь-якій матеріальній формі, включаючи звукозапис і відеозапис. Найбільш загальнозживаним способом відтворення є випуск видання твору. Право на відтворення представляє собою один з важливих компонентів авторського права”.

Отже, виходячи з вищевикладеного, відтвореним може бути як твір в цілому, так і його частина. При цьому законодавством передбачено охорону не лише творів в цілому, але й окремих їх частин, що відповідають умовам охороноздатності. Так, згідно ст. 9 Закону [2], “частина твору, яка може використовуватися самостійно, у тому числі й оригінальна назва твору, розглядається як твір і охороняється відповідно до цього Закону”.

Для встановлення факту використання літературного твору наукового характеру на стадії порівняльного дослідження проводиться аналіз мовних елементів досліджуваних творів, способів їх відбору, вживання, взаємного поєднання та співвідношення. При цьому аналізуються елементи змісту та форми цих творів, зокрема особливості вираження їх внутрішньої та зовнішньої форми. Елементами змісту творів наукового характеру, на наш погляд, є матеріал, який включає наукові факти, дані експериментів та спостережень, гіпотези, теорії тощо; а елементами форми — послідовність викладу наукових понять, логіка, система

розкриття наукових ідей і розміщення матеріалу (внутрішня форма), а також мова твору зі всіма лексичними особливостями включаючи наукові знаки і символи (зовнішня форма).

Відповідно до частини 3 статті 8 Закону [2], “правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі”, тому при проведенні судової експертизи літературних творів наукового характеру посилену увагу слід приділяти дослідженню особливостей вираження внутрішньої та зовнішньої форми творів.

Якщо у тексті досліджуваного твору міститься наукова теорія (концепція тощо), яка була запозичена з твору іншого автора, проте вона втілена в іншу зовнішню та внутрішню форму, то з точки зору авторського права порушення авторських прав можливо будуть й відсутні; між тим, безумовно, буде мати місце недотримання етичних норм, прийнятих у науковому співтоваристві. Але експерту слід враховувати, що авторським правом охороняється твір в цілому як єдність форми і змісту. Об’єктом авторсько-правової охорони не може бути відокремлена від форми змістовна сторона продукту творчої діяльності (констатація закономірностей, властивостей, явищ, поглядів міркування щодо вдосконалення чогось, що вже існує, тощо). Охорона надається твору в цілому як результату творчої діяльності, але передусім — у зв’язку з його формою, яка дозволяє відокремити твір за зовнішніми ознаками. При цьому окремі положення або пропозиції можуть бути предметом самостійної системи охорони.

При виявленні у результаті дослідження фрагментів тексту, що разом з певними текстуальними збігами містять окремі відмінності, аналізується характер цих збігів та відмінностей, при цьому необхідно враховувати, що ряд збігів та відмінностей у текстах досліджуваних творів може бути обумовлений необхідністю дотримання тих мовних засобів та стилістичних норм, що є характерними для цього виду творів.

Окремі збіги у фрагментах досліджуваних творів також можуть бути обумовлені використанням при їх створенні таких самих нормативних документів, літературних джерел та архівних даних, особливо якщо факти, що в них викладені, об’єктивно існували та відображені в різноманітних джерелах інформації. У зв’язку з тим, що науковий твір на відміну від літературно-художніх творів, не може бути створений вченим без глибокого дослідження праць інших вчених певної галузі

знань, відповідно, наявність у творі окремих фрагментів, що мають текстові збіги з фрагментами твору іншого автору, ще не є свідченням використання чужого твору. Так, збіг окремих фрагментів текстів творів наукового характеру може бути викликаний використанням цитат (коротких уривків) з опублікованих творів. Про правомірність таких дій свідчить стаття 21 Закону [2], де, зокрема, зазначено: “Без згоди автора (чи іншої особи, яка має авторське право), але з обов’язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається: 1) використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів в обсязі, виправданому поставленою метою, в тому числі цитування статей з газет і журналів у формі оглядів преси, якщо воно зумовлено критичним, полемічним, науковим або інформаційним характером твору, до якого цитати включаються; вільне використання цитат у формі коротких уривків з виступів і творів, включених до фонограми (відеограми) або програми мовлення...”.

У ст. 1 Закону [2] визначено термін “цитата”: “*цитата* — порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов’язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою зробити зрозумілішими свої твердження або для посилання на погляди іншого автора в автентичному формулюванні”.

Між тим, якщо у результаті проведеного дослідження буде встановлено, що у тексті досліджуваного твору не міститься посилань на раніше опублікований твір, який є об’єктом дослідження, відповідно не може бути й підстав розглядати виявлені текстуальні запозичення як цитати.

В експертній практиці зустрічаються випадки, коли відмінності у фрагментах творів полягають лише в застосуванні різного порядку слів у відповідних реченнях, вилученні або додаванні окремих слів у реченнях, заміні в тексті словесних одиниць їх еквівалентами (“*еквівалент* — щось рівноцінне, рівнозначне, рівносильне; те, що повністю відповідає чому-небудь, може його замінювати або виражати...” [6, с. 337]). Між тим, в заміні в тексті словесних одиниць їх еквівалентами, в перестановці місцями слів, речень, абзаців немає творчості, оскільки таке підставлення еквівалентів доступне будь-якій людині. Іонас В.Я. підкреслював [7, с. 35], що при зміні мовних засобів (в літературному творі — слів), які не потребують творчості, не може бути створено творчосамостійний твір: така заміна не суттєва. Мова твору не піддається запозиченню, її можна лише цитувати із зазначенням джерела, в іншому випадку буде мати місце плагіат [7, с. 46].

Отже, про використання твору наукового характеру можуть свідчити наступні ознаки: аналогічна послідовність викладення наукових понять, логіка, система розкриття наукових ідей і розміщення матеріалу, використання однакових цитат у текстах досліджуваних творах, наявність таких самих помилок у текстах, використання характерної для певного твору лексики, фразеологізмів тощо.

Список використаної літератури

1. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів /Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року.
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — Ст. 64.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13 грудня 1991 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 12. — Ст. 165.
4. Методика проведення судових експертиз літературних творів, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 02 травня 2012 (реєстраційний код 13.1.1.01).
5. ВОИС. Глоссарий терминов по авторському праву и смежным правам. — Published by the World Intellectual Property Organization, 1981. — 228 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2007. — 1736 с.
7. *Ионас В.Я.* Произведения творчества в гражданском праве / В.Я. Ионас. — М: Юридическая литература, 1972. — 168 с.

Резюме

На основе анализа экспертной практики предложены подходы, которые позволяют установить факт использования научных произведений при создании других произведений. Сформулированы признаки, свидетельствующие про использование произведения научного характера, а именно: аналогичная последовательность изложения научных понятий, логика, система раскрытия научных идей и размещения материала, использование одинаковых цитат в текстах исследуемых произведений, наличие одинаковых ошибок в текстах, использование характерной для определенного произведения лексики, фразеологизмов и т.д.

Summary

Based on the analysis of expert practice suggested approaches that establish the fact of the use of scientific works in making other products. Formulated indications of use of the work of a scientific nature, namely, a similar sequence of presentation of scientific concepts, logic, system of disclosure of scientific ideas and organize material, the use of identical passages in the texts studied works, the presence of the same mistakes in the text, the use of a distinct product of vocabulary phraseology, etc.